

วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 (21)
กรกฎาคม - ธันวาคม 2552

มหาวิทยาลัยตายแล้ว

เสน่ห์ จามริก

เรื่องของ “ทางเลือกอุดมศึกษาเพื่อความเป็นไท” ไม่ทราบว่ามีใครตั้งชื่อนี้ แต่เป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง มีคำสองคำที่ทันสมัยอยู่มาก นั่นคือคำว่า “ทางเลือก” เพราะใน 10 ปีที่ผ่านมาการใช้คำว่า “ทางเลือก” ในเกือบจะทุก ๆ เรื่อง ผมเองเมื่อก่อนตอนจบงานที่สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เราเริ่มพูดถึงทางเลือก แล้วผมก็ไปเติมเกษตรทางเลือก เดียวนี้ก็แพทย์ทางเลือก การศึกษาทางเลือก มาวันนี้ก็อุดมศึกษาทางเลือก

ผมคิดว่า “ทางเลือก” ทั้งหมดที่เราได้ยินมา แต่ละส่วนนั้นเป็นเพียงองค์ประกอบของสิ่งที่เรียกว่า “องค์ประกอบของโลกชีวิต” และความหมายของคำว่า “โลกชีวิต” มันมีนัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับอุดมศึกษาที่ผมจะกล่าวต่อไป

อีกคำหนึ่งซึ่งผมคิดว่ามีนัยสำคัญมากคือ “ทางเลือกที่เป็นไท” ในยุคสมัยนี้ การพูดถึงทางเลือกที่เป็นไทไม่เพียงพอแล้ว เพราะจะต้องมองทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลกด้วย เนื่องจากตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างที่เราพูดกันบ่อย ๆ จนชินว่า “โลกาภิวัตน์” นัยสำคัญของคำว่า “โลกาภิวัตน์” ยังไม่ค่อยจะได้พูดถึงกันเท่าไรนัก ดังนั้นจึงอยากจะเกริ่นตรงนี้ว่า “ทางเลือกอุดมศึกษา” เปรียบเสมือนเป็นบทสรุปหรือทิวทัศน์ของทางเลือกต่าง ๆ ที่เราพูดถึงกันโดยมาก ไม่ว่าจะเป็นทางเลือกเกษตร ทางเลือกการแพทย์ หรืออะไรต่าง ๆ

เพราะฉะนั้น การตั้งหัวข้อที่จะนำมาพูดในโอกาสนี้ ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่มีนัยสำคัญ ไม่เฉพาะเรื่อง “อุดมศึกษา” ที่เราพูดกันในความหมายที่เป็น

เรื่อง “มหาวิทยาลัย” ซึ่งผมพยายามหลีกเลี่ยงไม่นำสองคำนี้ที่เรารู้จักกันดีมาโยงกัน คือขอเริ่มจากคำว่า “อุดมศึกษา” ที่ผูกโยงอยู่กับ “โลกชีวิต” โดยที่ยังไม่ต้องไปนึกถึงว่ารูปร่างหน้าตาหรือสถาบันของมันจะเป็นอย่างไร

โดยเฉพาะลักษณะความเป็นไปของสถาบันอุดมศึกษาทุกวันนี้ ผมอยากให้พวกเราลืมนั่นไปชั่วคราว มิฉะนั้นแล้วเวลาเราพูดถึง “อุดมศึกษาทางเลือก” เรามักไปผูกโยงกับการที่ว่าทำอะไรจึงจะไปแก้หลักสูตร ทำอย่างไรจึงจะไปแก้กระบวนการเรียนการสอน จะจัดการอย่างไร ซึ่งกรอบที่มันเป็นอยู่มันเป็นไปไม่ได้

ผมได้เคยพูดมาร่วม 20 ปีแล้วว่า “มหาวิทยาลัยได้ตายไปแล้ว” ตัวตึกอาคารยังอยู่ และยิ่งนานวันจะขยายตัวใหญ่โตขึ้น แต่มันตายไปในเชิงของปัญญาความคิด ในเชิงของจิตวิญญาณความเป็นอุดมศึกษาตามนัยที่จะพูดถึงต่อไป

กลับมาถึงเรื่องที่ผมได้รับมอบให้พูดต่อจากคุณหมอประเวศ คือเรื่องจิตวิญญาณของความเป็นอุดมศึกษา จิตวิญญาณของความเป็นอุดมศึกษาคือการรู้จักที่จะตั้งคำถาม เพราะฉะนั้น ในการแสวงหาทางเลือกอุดมศึกษาที่เป็นไท ผมจึงจะเริ่มต้นด้วยคำถาม “3 อย่างไร” ดังนี้

อย่างไรที่ 1 คือ เราเข้าใจอุดมศึกษาอย่างไร เพราะหากเข้าใจไม่ชัดเจนแล้ว เราก็จะตะเกียกตะกายหาทางเลือกโดยที่มีจุดของความเข้าใจที่ร่วมกันตามสมควร ผมเองไม่ใช่ นักการศึกษา แต่เมื่อได้รับมอบให้มาพูดในวันนี้ ก็พยายามคิดว่า

ควรจะหาความชัดเจนกับ “อย่างไรที่ 1” อย่างไรบ้าง

อย่างไรที่ 2 คือ สภาวะอุดมศึกษาไทยในปัจจุบันเป็นอย่างไร เราว่ามันเสื่อมโทรมแค่ไหน แต่ผมคิดว่าความเสื่อมโทรมมันมีความหมายมากกว่าที่เราเข้าใจกัน ซึ่งผมจะพยายามหยาบๆ ประเด็นเพื่อชี้ให้เห็นถึงสมมุติฐานของความเสื่อมโทรมอันนี้เพื่อที่ว่าเราจะได้มองทางเลือกที่เป็นโจทย์ ซึ่งช่วยให้ความพยายามนั้นมีความชัดเจนขึ้น

อย่างไรที่ 3 ซึ่งเป็นประเด็นที่เป็นวัตถุประสงค์ที่เราพูดกันในวันนี้ก็คือ อุดมศึกษาทางเลือกที่เป็นไทควรเป็นอย่างไร

สิ่งที่ผมเสนอนี้ ผมไม่คิดว่าเป็นการนำเสนออย่างรอบด้าน แต่เป็นเพียงการกระตุ้น ตั้งเป็นโจทย์ขึ้นเพื่อให้เราได้ช่วยกันคิดหาความชัดเจน แล้วแสวงหาทางเลือกเพื่อให้ความรอบด้านและลึกซึ้งขึ้นไปอีก

สำหรับ “อย่างไรที่ 1” เราเข้าใจอุดมศึกษาอย่างไร

ก่อนอื่นเราต้องเข้าใจว่า เรื่องของการศึกษาไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุดมศึกษานั้น เป็นส่วนหนึ่งของสังคม จะเรียกว่า “อนุระบบ” ของสังคมใหญ่ก็ได้ เพราะฉะนั้น ในการพยายามที่จะปฏิรูป หรือแสวงหาทางเลือก เราจะต้องสร้างสิ่งที่เป็บริบทของสังคมใหญ่ (บริบทอันนี้ผมใช้คำว่า “โลกชีวิต”) ทั้งนี้เพื่อที่เราจะได้มองแนวทางการศึกษา ทางเลือกที่สามารถตอบสนองบริบทเช่นว่านั้น ตรงนี้จะเห็นว่าการศึกษาและอุดมศึกษาที่สามารถตอบสนองบริบทเช่นว่านั้น ตรงนี้จะเห็นว่าการศึกษาและอุดมศึกษาไม่ได้ยืนอยู่โดดเดี่ยวโดยตัวของมันเอง แต่มีปัจจัยแวดล้อมที่จะต้องมีความเกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน

เรามักพูดถึงการปฏิรูปการศึกษาโดยขาดการตระหนัก อันนี้คือไม่รู้ว่าจะปฏิรูปไปเพื่อตอบสนองอะไร เพราะไม่ได้มองบริบทใหญ่ ความจริงแล้วการปฏิรูประบบการศึกษาในขณะนี้ ทั้งในระดับก่อนอุดมศึกษา และระดับอุดมศึกษา เป็นระบบที่อิงอยู่กับระบบใหญ่ คือระบบทุนนิยม เพราะฉะนั้น ความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงหรือแสวงหาทางเลือกตรงนี้ โดยไม่คำนึงถึงการที่จะปรับเปลี่ยนระบบทุนนิยมซึ่งเป็นระบบใหญ่มันก็ไร้ความหมาย นอกจากว่าปฏิรูปกันไปตามกลไกส่วนนั้นส่วนนี้ เป็นเรื่องของการบริหารจัดการ

เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว คำถามแรกที่จะต้องถามตัวเองก็คือ ถ้าเราดูว่าอุดมศึกษาเป็นส่วนหนึ่งหรืออนุระบบของสังคมใหญ่ เราก็ต้องดูต่อไปว่า อุดมศึกษาอยู่ตรงไหน และเมื่ออยู่ตรงไหนโดยที่เราดูตัวระบบใหญ่มันเป็นอย่างไร การแสวงหาทางเลือกก็ต้องดูที่เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับตัวระบบใหญ่ ถ้าตัวระบบใหญ่เป็นระบบที่จำกัดให้การศึกษาเป็นอย่างนี้ ก็ไม่มีทางที่จะปฏิรูปอะไรได้ เว้นเสียแต่ว่าเราจะต้องพยายามสร้างและพัฒนาตัวระบบใหญ่ หรือที่ผมเรียกว่า “โลกชีวิต” ขึ้นมาใหม่ อันนี้ไม่ใช่เรื่องสมมุติ แต่มันมีข้อที่เป็นรูปธรรม ซึ่งผมจะพูดต่อไป

เพราะฉะนั้น การที่มันอิงซึ่งกันและกันตรงนี้จะเห็นได้ว่าทางเลือกที่พูดถึงนั้น ไม่สามารถเป็นไปได้ภายใต้เงื่อนไขของระบบสังคมที่เป็นระบบใหญ่ซึ่งอยู่ในขณะนี้ ทางเลือกจึงต้องประกอบไปด้วยเงื่อนไขที่จะต้องสร้างโลกชีวิตขึ้นมาใหม่บนพื้นฐานอีกพื้นฐานหนึ่ง ซึ่งผมอยากจะให้ตระหนักเป็นเบื้องต้น ด้วยเหตุนี้ ภารกิจในการแสวงหาทางเลือกอุดมศึกษาที่เป็นไท จึงต้องหาตัวบริบท หรือตัวระบบ หรือตัวโลกชีวิต ซึ่งจะทำให้การศึกษาทางเลือกหรืออุดมศึกษาทางเลือกเป็นสิ่งที่ตอบสนองตัวระบบตรงนั้น

โดยเหตุนี้ เวลาที่เราพูดถึงอุดมศึกษา ณ ที่นี้จึงต้องโยงไปถึงทางเลือกอื่นๆ ด้วย ซึ่งเมื่อสักครู่ผมได้พูดว่า การศึกษาเปรียบเสมือนเป็นชุมทาง เป็นบทสรุปของทางเลือกอื่นๆ เพราะฉะนั้น ทางเลือกอุดมศึกษาที่เป็นไทก็ต้องดูทางเลือกอื่นๆ ที่เป็นไทด้วยเช่นเดียวกัน แล้วทั้งหมดนี้จะประกอบกันขึ้นมาเป็นตัวระบบชีวิตใหม่อย่างไร นั่นก็เป็นประเด็นสำคัญ

ข้างต้นเป็นประเด็นแรกที่ผมอยากจะย้ำว่าการแสวงหาทางเลือก ไม่ใช่การแสวงหาที่มองอุดมศึกษาอย่างโดดเดี่ยว แต่จะต้องโยงกับทางเลือกอื่นๆ ส่วนที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ตั้งแต่การผลิต การบริโภค การแพทย์ สุขภาพ อนามัย เหล่านี้ทั้งหมดต้องประมวลรวมเข้ามา

ประเด็นต่อไปก็คือ ถ้าเป็นอย่างนั้น เราจะเข้าใจอุดมศึกษาอย่างไร

ผมคิดว่าความเข้าใจอุดมศึกษานั้นน่าจะเป็นประกอบไปด้วยสองส่วนใหญ่ๆ ด้วยกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่เราทำความเข้าใจกับความหมายของการสร้างอุดมศึกษา มันไม่ใช่เป็นการสร้างการศึกษา หรือ

เทคนิค หรือทักษะ แต่เมื่อเราพูดถึงอุดมศึกษาแล้ว เราต้องพูดถึงองค์ประกอบหรือลักษณะที่สำคัญของ อุดมศึกษา ซึ่งผมคิดว่าประกอบไปด้วยสองส่วน อาจจะมีส่วนอื่นๆ อีก แต่ที่ผมนึกออกแล้วคิดว่าเป็นประเด็นหลักและควรจะต้องพูดถึงในที่นี้คือ

ส่วนที่หนึ่ง ซึ่งเราคงหลีกเลี่ยงไม่ได้เวลาที่พูดถึง อุดมศึกษา ก็คือเรื่องของ “ญาณวิทยา” ทุกวันนี้ เราพูดถึงเรื่องของ “ภูมิปัญญา” อะไรต่างๆ แต่ถ้า จะประมวลสิ่งเหล่านี้ให้เกิดเป็นอุดมศึกษา เราคง ต้องตั้งคำถามเกี่ยวกับญาณวิทยา ซึ่งก็คือ “ความรู้”

คำถามก็คือ “ความรู้อะไร และเพื่ออะไร และ เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างไร ที่จะสนองตอบจุด มุ่งหมายที่เรากำลังพูดถึง”

ทีนี้เมื่อเราพูดถึงอุดมศึกษาแล้ว มันมีนัยมากกว่า สิ่งที่เราพูดถึงบ่อยคือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” เวลานี้เราพูดถึงมากมายเหลือเกิน แต่จริงๆ แล้ว การที่ชุมชนพื้นถิ่นเผชิญกับปัญหาการคุกคามในยุค โลกาภิวัตน์นั้น ก็จะต้องมีการปรับและพัฒนา ภูมิปัญญาชาวบ้านให้ขึ้นสู่ความเป็นอุดมศึกษา เพราะหัวใจสำคัญของความเป็นอุดมศึกษาคือความ เป็นการเรียนรู้ที่สามารถข้ามวัฒนธรรมได้ ไม่ได้ จำกัดตัวอยู่ในขอบข่ายของโลกชีวิตหรือวัฒนธรรมที่ สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาช้านาน

ในขณะเดียวกัน เมื่ออุดมศึกษาเป็นสิ่งที่ สามารถข้ามวัฒนธรรมได้ การศึกษาทุกอย่าง ทุกระดับ ก็จะต้องตอบสนองบริบทของสังคมวัฒนธรรม ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ประเด็นของญาณวิทยาตรงนี้ มีอยู่สองส่วนที่คาบ เกี่ยวกัน คือ “ความเป็นสากล” และ “ความรู้ที่ข้าม วัฒนธรรมได้” ซึ่งจะเป็นการสร้างพลังให้กับ วัฒนธรรมดั้งเดิม หรือที่เราเรียกว่า “วัฒนธรรมการ เรียนรู้แบบประเพณี” โดยที่หลักสำคัญอยู่ที่ความ หลากหลายในทางประวัติศาสตร์และในทางวัฒนธรรม

โลกชีวิตของคนเราเป็นโลกชีวิตที่อยู่กับแต่ละ บริบท โลกชีวิตเป็นโลกที่มีบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย แต่ก็สามารถสื่อ ความคิด สื่อการเรียนรู้ซึ่งกันและกันได้ อย่างไรก็ตาม หลักใหญ่อยู่ที่ความหลากหลาย เพราะฉะนั้น ความหมายของอุดมศึกษา ในเชิงญาณวิทยาตรงนี้ จึงเป็นประเด็นปัญหาที่เราต้องพยายามทบทวนและ

แสวงหาอัตลักษณ์ในบริบทของชุมชน ของโลกชีวิต แต่ในขณะเดียวกัน ก็ต้องเป็นอัตลักษณ์ที่เปิด เพื่อ การเรียนรู้ที่ข้ามวัฒนธรรมได้ เพื่อเสริมสร้างพลังของ การเรียนรู้และพัฒนาให้เกิดความก้าวหน้าที่จะเผชิญ กับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคสมัยใหม่

รวมความแล้ว สิ่งที่ผมเรียกว่า “โลกชีวิต” นี้ ต้องเป็นโลกชีวิตที่เป็นพื้นฐานของการสร้างอนระบบ ทั้งหลาย เพื่อให้อนระบบเหล่านี้ รวมทั้งการศึกษา และอุดมศึกษา สามารถตอบสนองความต้องการ และปัญหาของโลกชีวิตในบริบทที่หลากหลาย แต่ใน ขณะเดียวกัน เราต้องขยับไปอีกขั้นหนึ่งคือ จะต้อง เป็นโลกชีวิตที่เปิด เพื่อแสวงหาการเรียนรู้ในระดับที่ ข้ามวัฒนธรรมได้ อันนี้เป็นองค์ประกอบอันแรก ที่อยากจะพูดถึงในแง่ของความเป็นอุดมศึกษา

โดยสรุปก็คือ เราต้องเอาโลกชีวิตของเราเป็น ตัวตั้ง ระบบการศึกษา และอุดมศึกษาในขณะนี้ ประสบความล้มเหลวก็เพราะเป็นระบบที่เอาโลกชีวิต ต่างแดนมาเป็นตัวตั้ง เพราะฉะนั้น เราต้องแสวงหา อัตลักษณ์ของโลกชีวิต ที่เราสืบทอดมาทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะ แต่ในขณะ เดียวกันก็เปิดรับการเรียนรู้จากโลกภายนอกได้

คำว่า “โลกชีวิต” ตรงนี้มีนัยสำคัญ ซึ่งน่าจะ เป็นหัวใจที่ยึดโยงกับการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงทางการ ศึกษาหรือเรื่องอื่นใดก็ตาม รวมความก็คือ โลกชีวิต ต้องเป็นพื้นฐานของการสร้างความคิดและหลักคิดใน ทางวิชาการ ไม่ว่าจะเป็นในทางปรัชญาหรือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติก็ตาม แต่เราสามารถเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้ามวัฒนธรรมกันได้

นอกจากเรื่องของญาณวิทยา หรือการตั้ง คำถามเกี่ยวกับความรู้ว่า มันโยงกับโลกชีวิต และโลก ชีวิตต้องมาสัมพันธ์กับบริบท ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมอื่นๆ ขึ้นสู่ความเป็นสากล ความเป็น อุดมศึกษาอย่างไร ซึ่งเป็นส่วนที่หนึ่งแล้ว ส่วนที่สอง ก็คือ ต้องมองอุดมศึกษาในแง่เป็น “สถาบันทาง สังคม” ด้วย ในขณะเดียวกัน ผมคิดว่าการเป็น สถาบันจะทำให้การเรียนรู้นั้นเป็นการเรียนรู้ ที่สามารถกระจายไปอย่างทั่วถึง ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้ ที่เก็บเอาไว้ที่ตระกูลหรือที่ชุมชนในวงแคบ

ผมเคยจับเรื่องการศึกษามาบ้าง พบ ว่าเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น

กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทศวรรษกาลที่ 5 ว่าในการปฏิรูปการศึกษาให้เป็นแบบสมัยใหม่นั้น อย่าลืมการศึกษาของตระกูล ซึ่งทำในครอบครัวและสืบทอดกันมา เพราะนั่นก็เป็นการศึกษาเหมือนกัน แต่จุดด้อยหรือจุดอ่อนของระบบการเรียนรู้ตามประเพณีก็คือ เป็นการศึกษาที่ไม่สามารถทำให้เกิดการกระจายจนกลายเป็นสถาบันสังคมได้ ดังนั้นตรงนี้จึงเป็นปมที่ต้องแก้ไขในเชิงของวัฒนธรรมการเรียนรู้ เพราะฉะนั้น รวมความแล้วก็คือ การนำสิ่งที่เคยเก็บไว้ตามตระกูลหรือตามชุมชนต่างๆ มาให้เกิดการเรียนรู้ที่เรียกว่า “อุดมศึกษา”

ในความเข้าใจของผม การศึกษาในระดับอุดมศึกษาหมายถึงระดับของการเรียนรู้ พัฒนาขีดความสามารถในเชิงของการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ ซึ่งจะต้องปรับเปลี่ยนตามความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ของโลกชีวิต เพราะเรารู้ว่าคำ “โลกชีวิต” นี้ไม่ได้หมายถึงโลกชีวิตที่อยู่กับที่ การศึกษาสมัยก่อนเป็นจุดอ่อนก็เพราะเป็นการศึกษาที่มุ่งต่อโลกชีวิตที่ค่อนข้างอยู่คงที่ เพราะฉะนั้น ตรงนี้เราต้องปรับให้เป็นอุดมศึกษาให้ได้

ภูมิปัญญาต่างๆ ที่เราพูดถึงในทุกวันนี้เป็นภูมิปัญญายังขาดพลวัตในการพัฒนาขึ้นมาสู่การเป็นสถาบันทางสังคม คือสามารถทำให้เกิดการคิดค้นอย่างกว้างขวาง เป็นอิสระเสรี เปิดไม่ปิด เพื่อตอบสนองปัญหาความต้องการทั้งสังคมได้ พุดง่ายๆ ว่า ต้องทำให้เกิดเป็นสถาบันทางสังคมเป็นเบื้องต้น ประการที่สอง ความเป็นสถาบันทางสังคมนั้น ต้องพยายามที่จะสร้างรากฐานทางความคิดจากภายในของสังคมวัฒนธรรมขึ้นมา หมายความว่าต้องฟื้นฟูอัตลักษณ์ ความจำ ตรงนี้มีนัยที่สำคัญ ซึ่งขอยกตัวอย่างในงานวิจัยเรื่อง “สิทธิชุมชน” ที่เราทำกันมาในช่วงสองปีที่ผ่านมา

ยกตัวอย่างเช่น “บ้านครัว” ที่กรุงเทพฯ จะเห็นได้ว่าเป็นชุมชนที่ค่อนข้างมีปัญหาเยอะ เพราะตั้งอยู่ในใจกลางของเมืองหลวง เพราะฉะนั้น จึงไม่มีสภาพแวดล้อมที่สามารถจะมองไปยังทรัพยากรภูมิปัญญา ในเชิงการผลิต การบริโภค ได้อย่างชุมชนในชนบท กระนั้นก็ตาม เมื่อถึงสถานการณ์ที่เขาต้องต่อสู้เพื่อรักษาสีทิวของเขา ผมทราบว่าในชุมชนบ้านครัวนั้น ผู้นำทางปัญญาของเขาพยายามศึกษาประวัติศาสตร์ว่าบรรพบุรุษโยกย้ายมาอย่างไร

พยายามตั้งชุมชนขึ้นมาอย่างไร อะไรต่างๆ เหล่านี้ เพราะฉะนั้น ชุมชนบ้านครัวปัจจุบันจึงเป็นคนที่แก่กล้าในประวัติศาสตร์อย่างสูงทีเดียว

เพียงแค่นี้เป็นความพยายามที่จะสร้างรากฐาน พื้นฐานทางความคิดจากภายในของสังคมวัฒนธรรมของตนเอง โปรดอย่ากลัวไปว่า ถ้าเราพยายามที่จะแสวงหารากฐานทางความคิดจากภายในสังคมวัฒนธรรมของเราแล้ว จะทำให้เราเป็นคนโบราณล้าสมัย ตรงกันข้าม รากฐานทางความคิดทางภูมิปัญญาในขณะนี้เริ่มมีความทันสมัยแล้วในโลกยุคปัจจุบัน

เพราะฉะนั้น แต่ก่อนนี้เรามีปม ซึ่งจะเรียกว่า “ปมด้อย” ก็ได้... ผมไปอ่านประวัติศาสตร์การศึกษาไทย ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้เขียนขึ้นมา เขาเรียกการศึกษายุคสมัยก่อนว่า “การศึกษาแผนโบราณ” ผมเคยทักเขาเรื่องนี้ เพราะพอเราพูดถึงการศึกษายุคสมัยก่อนว่าโบราณ ก็หมายความว่าเราทิ้งรากฐานทางความคิดไปหมด อันนี้ทำให้การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยของเรา เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ขาดรากในทางภูมิปัญญา ทำให้ตัวเราเองตัดขาดจากรากของเราเอง

อันนี้คือส่วนที่สองในแง่ความเป็นสถาบัน ประการที่หนึ่งคือการคิดค้น พยายามให้ภูมิปัญญานั้นสามารถกระจายไปเพื่อการตอบสนองประโยชน์ของสังคมในวงกว้างขึ้น ประการที่สองคือพยายามที่จะฟื้นฟูบทวนจากทางประวัติศาสตร์และทางปัญญาของเรา

ประการที่สาม ซึ่งสำคัญก็คือ ต้องสร้างอัตลักษณ์ในการเรียนรู้ขึ้น แต่วัฒนธรรมการเรียนรู้ในปัจจุบันที่เรามีความก้าวหน้านั้น เป็นไปตามสากลความจริงจะเห็นว่าการเรียนรู้ของคนในสมัยนี้เป็นการเรียนรู้ที่ภาษาฝรั่งเขาเรียกว่า **outside in** หมายความว่า เอาความต้องการของตลาดเป็นตัวกำหนดการเรียนรู้ของเรา คือเอาศักยภาพความต้องการของภายนอกมาครอบการเรียนรู้ของเรา เพราะฉะนั้น เราต้องการกระเสือกกระสนเพื่อที่จะทำทุกอย่างตอบสนองความต้องการของตลาด นี่คือนิเสธของตลาด

แต่การเรียนรู้ที่แท้จริงอันเป็นหัวใจของการศึกษา ที่เราเรียกว่าเป็นการศึกษาเพื่อให้นมนุษย์พัฒนาตัวเองได้ หรือ **human development** หรือ **self**

development นั้น ต้องเป็นการศึกษาที่ inside out หมายความว่า ศึกษาให้รู้จักอัตลักษณ์ของตนเอง

“รู้จักตนเอง” ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่ารู้จักตนเองในฐานะที่เป็นปัจเจก แต่รู้จักตนเองในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในสภาพแวดล้อมของสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เราได้สืบทอดกันมา เมื่อเรารู้จักตนเองแล้ว (ผมใช้คำรวมๆ ว่า “อัตลักษณ์”) เราก็จะเข้าใจถึงศักยภาพในการเรียนรู้ของเรา ศักยภาพในภูมิปัญญา ศักยภาพในการที่เราจะพัฒนาทักษะอะไรก็ตาม เพื่อเผชิญกับโลกภายนอก

ในการปฏิรูปหรือแสวงหาอุดมศึกษาทางเลือกที่เป็นไท เราจะต้องเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ให้มีอัตลักษณ์จากโลกภายในไปสู่ภายนอก นั่นหมายความว่า คนที่เรียนรู้นั้นไม่ใช่เพื่อออกไปตอบสนองความต้องการของตลาด แล้วตกอยู่ภายใต้การกำกับของหัวหน้าผู้บริหารหรือซีอีโอ (CEO-Chief Executive Officer) ที่คุณทักษิณ (ชินวัตร) ชอบใช้ คือหัวหน้าผู้บริหารเขาจะกำหนดไปเลยว่า คุณต้องเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ หมายความว่าเราถูกจัด ถูกปั้นให้เป็นอย่างนั้น อย่างนี้ตามความต้องการของโลกภายนอก ผมคิดว่า อันนี้เป็นการฆ่าการศึกษาในตัวของมันเอง และขณะนี้การศึกษาในสังคมไทยอยู่ในสภาวะอย่างนั้น สภาวะของการเรียนรู้ที่ไม่รู้จักตัวเอง

เพราะฉะนั้น ทางเลือกนี้จึงต้องคำนึงถึงองค์ประกอบที่ผมพูดมาข้างต้น ทั้งในเชิงของญาณวิทยา ทั้งในเชิงของความเป็นสถาบันสังคมด้วยนี่คือ “อย่างไรที่ 1” ซึ่งผมพยายามที่จะทำความเข้าใจกับพวกเรา

“อย่างไรที่ 2” ในขณะนี้สภาวะของอุดมศึกษาไทยเป็นอย่างไร

คำว่า “เป็นอย่างไร” เราจะมองเฉพาะภายในระบบของเราเองไม่ได้ เพราะว่าในร้อยหรือสองร้อยปีที่ผ่านมา สังคมไทยรวมทั้งสังคมอื่นในภูมิภาคเดียวกัน ต้องตกอยู่ภายใต้กระแสอำนาจการครอบครอง เพราะฉะนั้น การมองว่าสภาวะอุดมศึกษาเป็นอย่างไร คงต้องคำนึงถึงกระแสที่เป็นไปในโลกภายนอกด้วย

ผมอยากสรุปตรงนี้ว่า ในกระแสการศึกษา การเรียนรู้ โดยเฉพาะอุดมศึกษาของโลกภายนอกนั้น เป็นกระแสของการเรียนรู้เพื่ออำนาจและการ

ครอบครองเป็นใหญ่ ถ้าเราดูประวัติศาสตร์ให้ดี ย้อนไปเมื่อ 400-500 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่มีการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะในสังคมตะวันตก เพื่อสลัดแอกของตนเองจากยุคกลางที่มีศาสนาครอบงำแล้ว นั้น นักวิทยาศาสตร์คนหนึ่งเขาบอกว่า ความหมายของวิทยาศาสตร์ก็คือ นอกจากการปลดปล่อยคนให้พ้นจากแอกของสังคม ให้มีอิสรภาพและเสรีภาพแล้ว ยังเป็นการคิดค้นเพื่อข่มขืนธรรมชาติด้วย

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตกทุกวันนี้ ก็เพื่อตรงนี้มาโดยตลอด คือใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ หรือข่มขืนอะไรก็ตามเพื่อตอบสนองระบบทุนนิยม เป็นการแสวงหาผลกำไรสูงสุดอย่างที่เราู้กัน ดังนั้น วัฒนธรรมตะวันตกที่เรารับเข้ามา ตั้งแต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ การปฏิวัติอุตสาหกรรม เรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้ จึงเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดกระแสความรู้/การเรียนรู้ หรือกระแสนิยมวิทยา หรือกระแสกระบวนการทัศน์ เพื่ออำนาจและการครอบครองโลก มันเป็นบรรทัดฐานอย่างนี้

พอมาถึงสังคมไทย ชนชั้นนำไทยก็เหมือนกับชนชั้นนำประเทศอื่น ๆ คือถือว่าตัวรอดพ้นจากการเป็นอาณานิคม แต่ในเชิงของปัญญาความคิดในเชิงของการเรียนรู้ เราก็ไม่ได้ต่างอะไรไปจากสังคมอื่น ๆ ที่ตกอยู่ภายใต้กระแสอาณานิคม นั่นคือ พยายามที่จะเดินนโยบายการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย การศึกษาทุกระดับรวมทั้งอุดมศึกษาเข้ามาตรงนี้ และเป็นการศึกษาที่มีจุดประสงค์ชัดเจนมาก คือต้องการคัดสรรคนให้ขึ้นไปสู่ความเป็นชนชั้นนำของประเทศ เพราะฉะนั้น จะเห็นว่าจิตวิญญาณหรือกระบวนการทัศน์การศึกษาไทยนั้น ก็คือจิตวิญญาณที่เราได้สืบทอดมาจากตะวันตกนั่นเอง คือการสร้างชนชั้นนำ

สังคมตะวันตกถือว่าเขาเป็นชนชั้นนำของโลก เราก็สืบทอดเป็นชนชั้นนำที่จะเข้ามาใช้อำนาจเหนือหรือครอบครองสามัญชนทั้งหมด รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติด้วย จะเห็นได้ว่าเราเริ่มบริหารจัดการโดยนำทรัพยากร ที่เคยเป็นของชุมชนมาก่อน มาเป็นของรัฐ แล้วจากรัฐก็ไปสู่ภาคเอกชน เพื่อทำกำไร ผมคิดว่าเป็นประเด็นที่พวกเราซึ่งอยู่ภาคเหนือจะเข้าใจเรื่องนี้เป็นอย่างดีโดยไม่ต้องแจกแจง

รายละเอียดไปมากกว่านี้

วัฒนธรรมการเรียนรู้และการศึกษา โดยเฉพาะอุดมศึกษา ก็คือสิ่งที่เป็นเครื่องมือของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยบนพื้นฐานของระบบอำนาจนิยมและการครอบครองทั้งคนและทรัพยากรธรรมชาติ เพราะฉะนั้นอุดมศึกษาไทยในขณะนี้ไม่ว่าจะพยายามปฏิรูปหรือปรับปรุงกันมาอย่างไร เช่นในช่วง 20 ปีมานี้มีการใช้หลักสูตรใหม่ ที่เรียกว่า “liberal arts” หรือหลักสูตรพื้นฐาน แต่ความจริงแล้วก็อยู่ภายใต้กระแสของอำนาจนิยม และกระแสของการผลิตชนชั้นนำของประเทศมากกว่า ไม่ว่าจะคิดจะใช้จะดัดแปลงวิธีหรือถ้อยคำในการปรับระบบการศึกษาของเราอย่างไร

ดังนั้นการศึกษาจึงขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของชนชั้นนำของประเทศ แล้ววัฒนธรรมของชนชั้นนำคืออะไร ก็คือวัฒนธรรมของการพึ่งพาและลอกเลียน อันนี้คือสภาวะของอุดมศึกษาไทยเรา เราพึ่งพาและลอกเลียนมาโดยตลอด การพึ่งพาและลอกเลียนจึงทำให้ชนชั้นนำของประเทศ ทำหน้าที่เหมือนกับเป็น comprador intelligentsia ซึ่งเป็นศัพท์ใหม่ที่กลุ่มนักวิชาการอิสระและพวกเอ็นจีโอในวารสาร Search World Economic และ Search World Resurgence ของมาเลเซีย เขาใช้เรียกชนชั้นนำของประเทศโลกที่สาม และผมคิดว่ามันค่อนข้างเข้าที่หมายความว่าชนชั้นนำหรือปัญญาชนที่เป็นนายหน้าของอำนาจตะวันตก อันนี้คือสิ่งที่กำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนแบบตะวันตก การวิจัยในระบบอุดมศึกษาของไทยซึ่งเป็นระบบที่พึ่งพาและลอกเลียน

ประการสำคัญ มันไม่ใช่การเรียนรู้หรือการศึกษาวิจัยที่ตอบสนองปัญหาและความต้องการของสังคมไทย แต่ตอบสนองปัญหาและความต้องการของโลกภายนอก เพราะฉะนั้น จะเห็นว่าทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ขัดแย้งอะไรต่างๆ เวลาที่ประเทศไทยต้องประสบกับความพ่ายแพ้ทางเศรษฐกิจ เราจะได้ยินนักวิชาการหรือชนชั้นนำทั้งในทางการเมืองและทางราชการประจำพูดบ่อยๆ ว่า เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงกระแสโลกได้ อันนี้คือวัฒนธรรมของการจำนนต่อกระแสของโลกภายนอก และเป็นการจำนนโดยสมัครใจด้วย กระบวนทัศน์แบบนี้แหละทำให้เรา มาหาทางเลือกกัน

ทั้งหมดนี้คือสภาวะของอุดมศึกษาไทย ที่ผมยกประเด็นตรงนี้ขึ้นมาเพื่อให้เราได้ลองคิดกันต่อไปว่า ปมจริงๆ ที่เราจะคิดกันได้กว้างขวาง และลึกซึ้งมากกว่านี้คืออะไร เราจะได้หาทางเลือกที่เป็นคำตอบของปัญหาในปัจจุบันอย่างแท้จริง

“อย่างไรที่ 3” ซึ่งเป็นประเด็นสุดท้ายคือ อุดมศึกษาทางเลือกที่เป็นไทยควรจะเป็นอย่างไร

ก่อนอื่นทีเดียว ถ้าย้อนกลับไปตั้งแต่ต้นที่พูดมา ผมคิดว่าเราจะต้องรวบรวมความคิด และตระหนักสำนึกในความเป็นจริงของสิ่งที่ได้เรียกในตอนต้นว่า “โลกชีวิตที่เป็นไท” เราจะเห็นว่าสภาวะทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา และวัฒนธรรม เป็นสภาวะของอำนาจนิยมและการพึ่งพิง ลอกเลียนมาโดยตลอด ที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะมันเป็นการเรียนรู้ที่ตอบสนองโลกชีวิตภายนอก ไม่ใช่โลกชีวิตของคนไทย หรือไม่ใช่โลกชีวิตของคนในย่านนี้

ด้วยเหตุนี้ เราต้องทบทวนให้ชัดเจนว่าโลกชีวิตของเราคืออะไร ถ้าจะพูดรวมๆ ในขณะนี้เท่าที่ผมคิดได้ โลกชีวิตของเราเป็นโลกชีวิตของสังคมฐานทรัพยากรเขตร้อน อันนี้คือความเป็นจริงส่วนหนึ่งที่ผมมองเห็น ขอให้เราช่วยกันมองหาสังขรณ์ มองหาความเป็นจริงของโลกชีวิตของเราว่าอยู่บนพื้นฐานอะไรกันแน่

นี่ไม่ได้หมายความว่าในการแสวงหาพื้นฐานความเป็นจริงของโลกชีวิตของเรานั้น เราจะปฏิเสธการรู้จักโลกภายนอก ผมได้พูดไว้ในตอนต้นแล้วว่า เราต้องพัฒนา ปฏิรูปภูมิปัญญาของเราขึ้นสู่ระดับความเป็นอุดมศึกษา คือเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมได้ ในขณะเดียวกันก็รักษาอัตลักษณ์ของเราเอง ดังนั้นสิ่งที่ผมมองในขณะนี้ก็คือความเป็นจริงของโลกชีวิตที่เป็นของฐานทรัพยากรเขตร้อน ซึ่งเป็นต้นทุนอันสำคัญอย่างยิ่ง

ในยุคอาณานิคมเมื่อ 100-200 ปีที่ผ่านมา และในยุคพัฒนาที่เราผ่านมาช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เราล้วนแต่มองโลกชีวิตโดยพยายามที่จะผลักดันตัวเองให้เหมือนกับโลกภายนอก เหมือนกับฝรั่ง แล้วเราก็ศึกษาวิจัยกันเพื่อเอาตัวเราเองไปตอบสนองโลกชีวิตอันนั้น ในขณะเดียวกัน เมื่อเราทำอย่างนี้ เราก็มองข้ามโลกชีวิตที่เป็นความจริงของเรา มองข้ามศักยภาพของเรา ที่สำคัญ มองข้ามต้นทุนชีวิต

ของเรา คือฐานทรัพยากร และภูมิปัญญาซึ่งเคยสืบทอดมาจากอดีต แต่ได้ถูกตัดทอนไปตั้งแต่เราเข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย ตรงนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งว่าโลกของชีวิตของเรานั้นคืออะไรกันแน่

ประการที่สอง ในโลกชีวิตใบนี้ เรามีอัตลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรมของเราเองอย่างไร และเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรมที่จะร่วมกับเพื่อนบ้านในภูมิภาคอย่างไร ผมเอ่ยคำว่า “ภูมิภาค” ตรงนี้ก็เพราะเป็นนัยสำคัญของการสร้างอุดมศึกษาที่เป็นไทที่จะสามารถเผชิญกับกระแสโลกในปัจจุบันได้ เพราะพูดเพียงในรอบรั้วประเทศไทยไม่ได้แล้ว ความขัดแย้งระหว่างไทยกับพม่า กับชนกลุ่มน้อยอะไรต่างๆ เหล่านี้ ถ้าเรามองในเชิงของการเมืองเรื่องอำนาจอย่าลืมนะครับว่า **politics** เป็นแบบแผนการเมืองที่ฝรั่งเศสสอนให้เราทำ เราจะต้องแสวงหาการเมืองในภูมิภาคที่เป็นอัตลักษณ์ของสังคมวัฒนธรรม และเป็นอัตลักษณ์ที่เคยสืบทอดมาในประวัติศาสตร์ เพราะว่าการเมืองกับการศึกษาแยกกันไม่ออก อันนี้ก็ประเด็นสำคัญ ที่อยากให้พวกเราช่วยกันมองให้เกิดความชัดเจนขึ้น

ทางเลือกประการที่สองซึ่งต้องคำนึงถึง ผมจะไม่พูดว่าทางเลือกคืออะไร แต่จะพูดว่าองค์ประกอบในการคิดแสวงหาทางเลือกเป็นอย่างไร นอกจากตระหนักสำนึกในเรื่องความเป็นจริงของโลกชีวิตและอัตลักษณ์ในความสัมพันธ์ของภูมิภาคแล้ว ยังต้องคำนึงถึงโครงสร้างสัมพันธ์ภาพทางอำนาจที่เป็นอยู่ในโลกปัจจุบัน คือการเมืองเรื่องอำนาจ เริ่มมาจากเราเข้าสู่ยุคการสร้างรัฐชาติ ซึ่งเราได้ลอกเลียนมาจากตะวันตก และความเป็นรัฐชาตินั้นคือที่มาของความขัดแย้งอย่างไม่มีที่สิ้นสุด รัฐชาติในยุคยุโรปก็เช่นเดียวกัน จึงได้เกิดสงครามโลกถึงสองครั้ง ตอนนั้นก็เริ่มเป็นสหภาพยุโรป เราต้องพยายามปรับโครงสร้างเชิงอำนาจนี้ให้ได้ โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน

เมื่อสักครู่นี้ผมได้พูดถึงความเป็นจริงในโลกชีวิตของคนไทย นั่นคือเราอยู่ในสังคมฐานทรัพยากร และก็เป็นฐานทรัพยากรที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพม่า ลาว เขมร เวลานี้ถ้าเราแบ่งรัฐชาติ เราบอกว่าเราไม่ตัดไม้ในเมืองไทย เราไปตัดไม้ในเขมร พม่า ซึ่งเท่ากับตัดไม้ในเมืองไทยนั่นเอง นี่คือการขาดความ

สำนึกตรงนี้

เมื่อขาดความสำนึกอย่างนี้ การศึกษา รวมทั้งการจัดการทรัพยากร จึงเป็นไปในลักษณะของทุนนิยมอุตสาหกรรมมาโดยตลอด เพราะโจทย์เราผิด เราต้องเปลี่ยนโจทย์ใหม่

ข้อคำนึงถึงโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจประการที่สอง ซึ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่งก็คือ ในยุคสมัยนี้โดยเฉพาะในช่วง 10-20 ปีที่ผ่านมา เป็นยุคที่รัฐชาติเริ่มเสื่อมอำนาจ โดยตกอยู่ภายใต้กระแสข้ามโลก ทั้งมหาอำนาจ บรรษัทข้ามชาติ ทั้งความเคลื่อนไหวด้านเงินทุน เทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยีชีวภาพ รัฐชาติในขณะนี้ไม่มีความหมายถ้าจะมีก็นิดเดียว นอกจากไม่สามารถคุ้มครองคนไทยด้วยกันเอง โดยเฉพาะชุมชนแล้ว รัฐชาติยังทำหน้าที่เป็นนายหน้าของภายนอก

ตรงนี้เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ผมพูดในตอนแรกว่าขณะนี้ภายใต้สภาวะที่เป็นอยู่ เราได้ยินคำว่า “ทางเลือก” มากมายเหลือเกิน เกษตรมาก่อนเพื่อนเลย คนชั้นกลางยังไม่รู้เรื่องหรือครับ ยังไขว่คว้าหางานทำอยู่ คนชั้นกลางก็ตกอยู่ภายใต้การคุกคามเช่นเดียวกัน ซึ่งจะพูดถึงต่อไปว่า จริงๆ แล้ว ชุมชนท้องถิ่นโยงกับคนชั้นกลางอย่างไร ถ้าเราจะมองเรื่องการศึกษาย่อมมองเฉพาะในรั้วบ้านเรา มันไม่เพียงพอในโลกปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า รัฐชาตินอกจากไม่สามารถให้ความคุ้มครองได้แล้ว ในหลายๆ กรณียังทำตนเป็นนายหน้าของกระแสข้ามชาติด้วย อันนี้ปฏิเสธไม่ได้จะโดยบังคับหรือโดยจงใจก็ตาม หลายๆ กรณีด้วยกัน ผมคิดว่า รัฐบาลที่แล้วๆ มา เราตกเป็นหนี้เป็นสินเพราะวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเรายอมจำนนต่อไอเอ็มเอฟ (IMF-International Monetary Fund กองทุนการเงินระหว่างประเทศ) และเวิลด์แบงก์ (World Bank ธนาคารโลก) ผมคิดว่าบางทีเราก็ออมจำนนโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เพราะเราไม่รู้นัยสำคัญของกระแสข้ามชาติ แล้วยังไปยึดถือเรื่องเกี่ยวกับอธิปไตยของชาติที่จะไปต้านกระแสดังกล่าว แต่มันต้านไม่ได้แล้ว

ตรงนี้เรื่องของประชาธิปไตยจึงมีความหมายมาก แต่ไม่ใช่ประชาธิปไตยในแบบของรัฐชาติที่เป็นอยู่ ไม่ใช่ประชาธิปไตยแบบที่มีการเลือกตั้ง

มีพรรคการเมือง มีสภา มีคณะรัฐมนตรี... ประชาธิปไตยในรูปแบบปัจจุบันนี้ไม่ใช่คำตอบ ที่พูดตรงนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่า การศึกษา อุดมศึกษา การเมือง เศรษฐกิจ ประชาธิปไตย เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นโดยเลี่ยงไม่ได้

ดังนั้นในการทำให้การศึกษาที่เป็นไทเป็นทางเลือกจริง ๆ ต้องคิดเยอะเลย เราจะประมวลอย่างไรให้เป็นนโยบาย เป็นยุทธศาสตร์ อันนี้เป็นการบ้านให้พวกเราคิดกันต่อไป

รวมความแล้ว ในฐานะที่เป็นสังคมฐานทรัพยากรที่ได้ถูกขูดรีดไปมากมายด้วยกระแสโลกกระแสรัฐชาตินั้น การแสวงหาทางเลือกจึงเป็นเรื่องที่จริงจังและมีความรุนแรงแน่นอน เพราะว่ากระแสทางเลือกไม่ใช่กระแสที่เป็นเกมทางปัญญาหรือเป็นเกมของนักวิชาการ แต่กระแสทางเลือก เป็นกระแสเพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิในชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น เพราะฉะนั้น ทางเลือกของอุดมศึกษาก็คือทางเลือกของโลกชีวิตของชุมชนท้องถิ่นนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า ในชุมชนท้องถิ่นที่เป็นชุมชนฐานทรัพยากร เราไม่มีชีวิตของปัจเจกบุคคลอย่างคนในเมือง ในสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งมีคนสองประเภทเท่านั้นคือ นายจ้างกับลูกจ้าง นายทุนกับผู้ใช้แรงงาน เพราะฉะนั้น ความรู้วิชาการที่เราเรียนมาจากบริบทหนึ่งจึงใช้กับอีกบริบทหนึ่งไม่ได้ แต่ในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมฐานทรัพยากร เรายังมีสิ่งที่เรียกว่า “free man” หรือ “อิสระชน” ในชุมชนท้องถิ่นที่ไม่ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของระบบอุตสาหกรรม เช่นสังคมในเมือง

การที่บุคคลในชนบทที่เดินทางไปทำงานในเมืองเป็นสิ่งที่ผิดปกตินัก แสดงให้เห็นว่ากระบวนทัศน์การเรียนรู้ของชนชั้นนำนั้นแรงกล้า ทำให้เราต้องไปผจญภัยแสวงหาอนาคตในเมือง ซึ่งไม่มีอนาคตเลย แต่เรากลับไม่ได้มองว่าอนาคตของเราอยู่ที่นี้ นี่คือโลกชีวิตที่เราต้องรวบรวม ซึ่งผมคิดว่าการคิดเรื่องทางเลือกอุดมศึกษาที่เป็นไท คงต้องประมวล ช่วยให้ผู้คนทั้งหลายเข้าใจถึงโลกชีวิตและอนาคต ตลอดจนศักยภาพที่เขาสามารถต่อสู้เรียนรู้ด้วยตัวเองได้

รวมความแล้ว ในทัศนะผม ผมคิดว่าทางเลือกอุดมศึกษาที่เป็นไท ก็คือทางเลือกของชุมชนท้องถิ่นนั่นเอง เราไม่สามารถพูดถึงอุดมศึกษา

ตามนัยของสากลหรือโลกตะวันตกที่เราเคยเรียนรู้มา เราไม่สามารถพูดถึงอุดมศึกษาตามนัยของชาติ ผู้นำที่พึ่งพาลอกเลียนความรู้จากภายนอก ตรงนี้อุดมศึกษาที่เป็นไทจึงมีความสำคัญและมีความหมาย

ผมได้พูดมาแต่ต้นแล้วว่า เราต้องเรียนรู้จาก inside out อย่างไร อันนี้คือเรื่องที่เราต้องคิดกันต่อไปว่าจะวางระบบการเรียนรู้อย่างไรบ้าง ผมคิดว่าทางเลือกทางหนึ่งที่เราเห็นได้ชัดเจนมากก็คือสังคมฐานทรัพยากรชุมชนท้องถิ่นของเรา เพราะฉะนั้น การทบทวน ตระหนัก สำนึก พื้นรากทางปัญญา ความคิดอย่างชุมชนบ้านครัวได้ทำให้เราเห็นนั้น ตรงนี้สำคัญมาก ประวัติศาสตร์ทำให้คนเป็นทาสก็ได้ เป็นไทก็ได้ อาจารย์นิติคงรู้ดีว่า การเรียนประวัติศาสตร์ของเราทุกวันนี้เป็นอย่างไร

สิ่งที่จะต้องเน้นให้เข้าใจก็คือ สังคมไทยเป็นสังคมฐานทรัพยากรป่าเขตร้อน ซึ่งเป็นต้นทุนที่สำคัญมาก ไม่เพียงความอยู่รอดของชุมชนท้องถิ่นและก็ไม่ใช้ต้นทุนสำหรับแก้ไขปัญหาคาใจความยากจน เราจะมองชนบทในเชิงลบอย่างนั้นไม่ได้ ต้องมองในเชิงบวก มันเป็นต้นทุนที่จะพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวหน้าทัดเทียมโลกภายนอกด้วย โดยเฉพาะถ้าพูดตามภาษาเศรษฐศาสตร์ เรามีข้อได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ คือความหลากหลายทางชีวภาพ อาหารกับยา แต่นักวิชาการอุดมศึกษาที่เป็นอยู่ในขณะนี้หาทางเลือกให้ประเทศในลักษณะที่เป็นการเข้าไปสู่ลู่ทางเศรษฐกิจ ที่มีข้อเสียเปรียบเชิงเปรียบเทียบ ไม่ใช่ข้อได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ เพราะฉะนั้นเราจึงมีปัญหาโดยตลอด

จะเห็นได้ว่า เราต้องการประวัติศาสตร์ใหม่ ต้องการเศรษฐศาสตร์ใหม่ที่เป็นของชุมชน ต้องเผด็จการบ้าง เพราะว่าตำราทั้งหลายล้วนแต่สำนักนีโอคลาสสิกทั้งนั้น ไม่สามารถให้คำตอบอะไรได้เลย นอกจากไม่ให้คำตอบแล้ว ยังทำให้เราหลงทิศหลงทางมาโดยตลอดด้วย ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการทบทวนสำนึกในโลกชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่เป็นชุมชนฐานทรัพยากรเขตร้อน

ฝรั่งบอกว่า ตอนนี้อะไรจะต้องคิดในเชิง knowledge base แล้วเราก็เอามาใช้กันเกลื่อนทั้งบ้านทั้งเมือง ไปไหนก็ได้ยินว่า ต่อไปนี้สังคมไทยต้องเป็นสังคมฐานการเรียนรู้ แต่ไม่เคยตั้งคำถามว่า

เราจะเรียนรู้อะไร มันจึงเป็นสังคมฐานของความเหลื่อมล้ำอยู่ตลอด ดังนั้นตรงนี้ แม้คำว่า “สังคมฐานการเรียนรู้” ก็ต้องทบทวนแล้วว่า เราจะเรียนรู้อะไรที่เป็นต้นทุนชีวิต ที่เป็นศักยภาพในการพัฒนาตนเอง แล้วก็ในการพัฒนาที่จะเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการที่จะเผชิญกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคสมัยใหม่ได้

ผมมีข้อเสนอว่า ใช้ภูมิปัญญาและการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นในเวลานี้เป็นตัวตั้ง แต่ยังคงมีการปฏิรูป อย่างน้อยที่สุดในห้าประเด็นด้วยกัน

ประเด็นแรก ต้องหนุนความเป็นอิสระในความคิดและการคิดค้น และต้องทำเป็นสังคมเปิด ต้องเป็นภูมิปัญญาที่เปิด จะปิดไม่ได้ และภูมิปัญญาในด้านสุขภาพ อาหาร ยาต่างๆ นั้น ต้องประมวลให้เป็นองค์ความรู้ที่สามารถจะสร้างให้เกิดความเป็นสถาบันของสังคมได้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ผูกขาดในตระกูลหรือในกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะ ตรงนี้จะทำให้เกิดความเป็นอิสระและความเติบโตได้

ประเด็นที่สอง ผมคิดว่าต้องปฏิรูปวัฒนธรรมการเรียนรู้ ชนบทในขณะนี้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระบวนการที่มักมองคนในเมืองเป็นสรณะ ชนบทต้องกลับมาทบทวนอัตลักษณ์ ภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของตัวเอง และเป็นการเรียนรู้จากภายในรากของตัวเอง เป็น inside out แล้วก็สามารถประสานการเรียนรู้จากภายนอก ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะจะต้องสามารถเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมได้ ในขณะที่รักษาเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตนเอง

ตรงนี้ผมมองถึงความสำคัญของชนชั้นกลางในเมือง ทำไมจึงมองอย่างนั้น เพราะชนชั้นกลางในเมืองความจริงโอกาสดีอย่างกว่าพวกชาวบ้าน ชนชั้นกลางในเมืองไม่มีโอกาสเห็นธรรมชาติ เห็นต้นทุนชีวิต เห็นศักยภาพ แต่เห็นอย่างเดียวคือนายจ้าง ทูน่าจะเข้าประเทศใหม่ คนจะมาลงทุนใหม่ เขาจะถอนหุ้นไปจากเราหรือเปล่า ชีวิตหัวโนอยู่กับตัวเลขบนหน้าจอตลอดทุกวัน

ในสภาวะอย่างนี้ ผมอยากให้พวกเราที่อยู่ในชนบทมองถึงศักยภาพความเป็นไปได้ เพราะคนชั้นกลางในขณะนี้ถึงทางตันเป็นจำนวนไม่น้อย ผมว่าไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่ง ในยุคโลกาภิวัตน์นี้การจ้างงาน

นั้นต้องเสี่ยงกับการที่จะถูกปลด ถูกอะไรสารพัด เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ของบริษัทข้ามชาติ ทุกวันนี้ โดยการค้นพบทางเทคโนโลยีใหม่ๆ ความต้องการคนจะลดน้อยลง และคนชั้นกลางจะถูกคุกคามมาก ถูกปลด ถูกตัดเงินเดือน รวมไปถึงลดสวัสดิการ

ความเคັงคว้งของชนชั้นกลางจึงเป็นจุดหนึ่งที่ยากจะให้พวกเรานึกถึง เพราะชนชั้นกลางมีวุฒิภาวะในเรื่องตลาด เรื่องการเผยแพร่ความรู้อะไรต่างๆ พวกนี้ อันนี้ก็ยากจะให้คิดกันต่อไป ซึ่งเป็นศักยภาพที่น่าจะนำมาเชื่อมโยงกันได้ อันนี้เป็นแบบฝึกหัดเบื้องต้นในการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม ทำตรงนี้ให้แน่น แล้วข้ามวัฒนธรรมในระดับข้ามชาติซึ่งเป็นอันดับต่อไปที่เราต้องคำนึง

ประเด็นที่สาม เราต้องสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ทำให้เรารู้จักการ “ตั้งคำถาม” มากกว่าการ “ตอบคำถาม” เพราะทุกวันนี้เราบังคับให้นักศึกษานักศึกษาตอบคำถามเพื่อให้ครูบาอาจารย์พอใจ การฝึกหรือการสอนให้ตั้งคำถามเป็นเรื่องที่ยากมาก ผมเคยทดลองอยู่ปีหนึ่ง เคยให้นักศึกษาตั้งคำถามและอธิบายเหตุผลว่าทำไมถึงตั้งคำถามแบบนั้น เกือบจลาจลเลย บ่นป่วนไปหมด เพราะไม่รู้ว่าจะถามอะไรมาไม่ไหนกันแน่

ตรงนี้ผมเชียร์สมมาก เพราะการตั้งคำถามนั้นเป็นแหล่งกำเนิดของการเติบโตทางวิชาการ ถ้าเราได้แต่ตามไปเรื่อย ๆ อย่างนี้ แน่นนอน วิชาการความรู้มีวันที่จะหดหาย อันนี้ก็เป็นสามัญสำนึก (common sense) ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่วิจิตรพิสดารอะไร

ประเด็นที่สี่ เราต้องแยกแยะให้ได้ว่าเรากำลังเลือกกระบวนการเกี่ยวกับความรู้และการรู้แบบไหน มีศาสตราจารย์คนหนึ่งที่มีชื่อกันซึ่งติดต่อกับอาจารย์นิติ เขาเขียนหนังสือเล่มหนึ่งคือ Participatory Mind พูดถึงทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับญาณวิทยา เขาชี้ให้เห็นว่าความรู้ในโลกนี้แบ่งออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ “ความรู้เพื่ออำนาจและการครอบครอง” อันนี้เป็นความรู้แบบตะวันตก เขาบอกว่าความรู้ของวัฒนธรรมตะวันตกเป็นความรู้ที่คลั่งอำนาจ หรือ power crazy แต่ความรู้อีกอย่างหนึ่งซึ่งเราต้องแสวงหาเรียนรู้ก็คือ “ความรู้เพื่อการปลดปล่อย” เราต้องเข้าใจว่าการที่เราแสวงหาอุดมศึกษาทางเลือก

ก็เพื่อปลดปล่อยตัวเราเองออกจากแอกของ
อาณานิคมทางปัญญาตรงนี้

ประเด็นที่ห้า อุดมศึกษาในที่นี้เราจะจำกัด
เฉพาะภายในชุมชนไม่ได้ เพราะอุดมศึกษามีใช้เรื่อง
ภูมิปัญญาที่เราจะว่ากันภายในชุมชน และถ้าว่ากันแต่ใน
ชุมชน แล้วชุมชนต่างคนต่างอยู่ ขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์
ในปัจจุบันรุนแรงขึ้นทุกวัน ผมว่าชุมชนไม่อาจอยู่
รอดได้ ผมไม่ใช่หมอดู แต่ค่อนข้างมีความกังวลว่า
ถ้าเป็นอย่างนี้ชุมชนอยู่รอดไม่ได้ ชาติก็ไปแล้ว ขนาด
คิดใหม่ทำใหม่ก็ไม่สามารถรอดพ้นได้ และเพื่อความ
อยู่รอดของผู้นำ อาจจะเอาชุมชนไปประเคนให้เขาก็ได้

ผมคิดว่าผู้นำในอดีตที่เคยทำ อาจารย์นิติคงจะ
ให้ความชัดเจนในที่นี้ได้ ในประวัติศาสตร์เราเคยเสียสละ
ประชาชนเพื่อความอยู่รอดของชนชั้นนำ เมื่อ
เป็นเช่นนี้ เวลาเราพูดถึงอุดมศึกษาทางเลือก ต้อง
นึกคิดในระดับเครือข่ายที่เป็นชุมชน ทุกภาคในเวลา
อยู่ในเขตการรวมเดียวกันหมด ภาคเหนือ ภาคใต้
ภาคอีสาน ความพยายามเรื่องเครือข่ายนั้น
ผมทราบว่าอาจารย์นิติเดินทางไปทั่วทุกภาค จะทำอะไร
คงต้องฝากเป็นการบ้าน การบ้านเยอะนะครับ เรื่อง
อุดมศึกษาที่เป็นไท เพราะถ้าเราพอใจอยู่แค่นี้ เราไป
ไม่รอดเด็ดขาด

นอกจากเครือข่ายในภาคและในประเทศแล้ว
ถ้าจะให้ดียิ่งขึ้นต้องเครือข่ายในระดับภูมิภาค
อุษาคเนย์ ผมเผอิญจำเป็นต้องไปประชุมที่มะนิลา
เมื่อสองวันก่อน ก็ไปเจอผู้แทนจากพม่า ลาว และ
เขมรกลุ่มหนึ่งพยายามที่จะตั้งเป็นกรรมการสิทธิ
มนุษยชนของอาเซียน ผมคิดว่ามันไกลแสนไกล
ผมจึงชวนพวกสองสามคนนี้ว่า เราใน South East
Asia mainland แค่นี้มาคุยกันหน่อยดีไหม
ผมเสนอให้มาศึกษาวิจัยเรื่องป่าเขตร้อนด้วยกัน

ผมคิดว่าเรื่องง่าย ๆ แบบนี้เป็นการสร้างการ
ทูตในระดับของรากหญ้า เพราะอันนี้มีนัยสำคัญมาก
เป็นการพลิกกระแสความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
จากสิ่งที่ผมเรียกว่า “power politics” แบบรัฐชาติ
ชนกัน มันเป็นการสร้างพื้นฐานได้หลายอย่าง
นอกจากนั้นแล้วยังสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และ
ถ้าอุดมศึกษาที่เป็นไทสามารถทำถึงระดับนี้ได้ ผมคิดว่า
จะเป็นการฝึกกำลังซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง จะทำ
อย่างไรก็เป็นประเด็นที่จะฝากเป็นการบ้าน

ทั้งหมดนี้เป็นโจทย์ “3 อย่างไร” ซึ่งมีเรื่อง
เยอะที่เราจะคิดกันต่อ ผมหวังว่าพวกเราจะไม่นำเอา
ข้อคิดทั้งหลายไปเป็นภาระให้เกิดความหนักอก
หนักใจ ผมกำลังพูดถึงความเป็นจริงของชีวิตจริง ๆ
ไม่ได้พูดอย่างเลื่อนลอย ผมเป็นคนชอบวิเคราะห์
น้ำหนักความรุนแรงของกระแสโลกที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
รัฐชาติก็ไม่ไหวแล้ว จะหวังอาเซียน ต่างคนต่างก็เอาหน้า
กับมหาอำนาจด้วยกัน แล้วยิ่งมายุคหลัง 11
กันยายน ค.ศ. 2001 ตอนนีกระแสโลกยิ่งมั่วหูลู่
ขึ้นไปอีก การตีความว่าอะไรก่อการร้ายหรือไม่
ก่อการร้าย จะทำให้การใช้สิทธิเสรีภาพของเราเพื่อ
สร้างทางเลือกต่าง ๆ ต้องเผชิญกับความยากลำบาก
ยิ่งขึ้น ผมอยากให้เราเข้าใจสถานการณ์ตรงนี้ด้วย

เราจะมองเฉพาะในหมู่พวกเราเองคงไม่ได้
ต้องมองถึงโลกภายนอก ว่าขณะนี้เรากำลังอยู่ใน
ท่ามกลางของโลกแบบไหน ผมหวังว่าการที่พูดถึงภัย
คุกคามต่าง ๆ คงไม่ทำให้หดหู่และหมดกำลังใจ แต่
หวังว่าเราจะประมวลสิ่งเหล่านี้เพื่อสร้างพลังความ
เข้มแข็ง เพื่อหาทางเลือกที่สอดคล้องและตอบสนอง
สถานการณ์ได้อย่างถ่องแท้ตามสมควร

ช่วงแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

สมเกียรติ ตั้งนโม: ผมอยากเรียนถามอาจารย์เกี่ยวกับ
เรื่องที่สอดคล้องกับสิ่งที่อาจารย์พูดในช่วงหลัง ๆ
สำหรับเหตุการณ์ที่เพิ่งผ่านมา คือ เอซีดี (ACD –
Asian Conference Dialogue) ที่นายกฯ ทักษิณ
ได้เชิญผู้นำของเอเชียมาประชุมกันเพื่อแก้ปัญหา
และแสวงหาความร่วมมือในช่วงเริ่มต้น อาจารย์มอง
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้อย่างไร

เสนอ จามริก: ผมไม่ทราบว่าวาระเขาพูดเรื่องอะไร
กันบ้าง เพราะไม่ได้มีโอกาสตามเท่าไร แต่ถ้าพูด
เฉพาะเอซีดีเฉย ๆ ผมเห็นด้วย ข้อสำคัญคือ มีวาระ
อะไรบ้าง อย่างเช่น ถ้ามีวาระว่าเรามีทรัพยากร
ร่วมกัน เราจะช่วยกันปกป้องรักษาอย่างไร จะช่วยกัน
พัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างไร อันนี้ผมเห็นด้วย
การรวมกำลังของเอเชียนั้น โดยหลักการมันดี แต่ข้อ
สำคัญ อยู่ที่วาระอะไรที่พูดถึงกัน

อย่างไรก็ตาม เราควรฝากความหวังน้อย ๆ
หน่อยเอาไว้ที่ผู้นำ คราวที่แล้วที่ผมมามหาวิทยาลัย

เที่ยงคืน มีคนถามว่า เรื่องโครงการ 30 บาท รักษา ทุกโรคก็ดี กองทุนหมู่บ้าน หมู่บ้านละล้านก็ดี เราจะ เชื่อใจคุณทักษิณได้อย่างไร ผมคิดว่านั้นเป็นการ ตั้งคำถามที่ผิด คำถามที่ถูกก็คือ เราจะเอานโยบาย อย่างนั้นซึ่งดูดีให้มาเป็นของเราได้อย่างไร ผมคิดว่า การเมืองมีด้านหัวด้านท้ายเสมอ

ในขณะนี้จุดอ่อนของเราก็คือเรามองการเมือง เป็นด้านเดียว จะจริงใจหรือจะทำอะไรอยู่ที่อำนาจ อย่างเดียว แต่เราเกือบไม่คิดว่าบทบาทของเรา คืออะไร ยกตัวอย่าง ถ้าผมเป็นผู้นำชุมชน ผมจะ ถามตัวเองว่า ในชุมชนมีอะไรที่จะนำทุนเหล่านี้มาใช้ เพื่อทำให้ชุมชนของเราวมตัวกันและเข้มแข็งขึ้น เช่น รู้ว่าดินมันเสื่อมโทรมลง ทำอย่างไรจะนำ ทรัพยากร งบประมาณหรือทุน มาฟื้นฟูทรัพยากรของ เรา อันนี้น่าจะต้องเป็นการบ้านของฝ่ายประชาชน

รัฐธรรมนูญกล่าวถึงเรื่องการเมืองภาค ประชาชนไว้มาก แต่เผด็จการประชาชนไม่แสดง บทบาทเลย และไม่มีใครชี้แนะด้วย ซึ่งเป็นเรื่อง ที่น่าเสียดาย จึงกลายเป็นว่า งบประมาณต่างๆ เป็นหมิ่นๆ ล้านนั้นไม่เกิดมรดกเกิดผลอะไรที่จริงจิง เท่าไรนัก ตรงนี้ผมอยากให้มองดูตัวเราด้วย

แล้วในโอกาสอย่างนี้ ทุกๆ นโยบายที่ออกมา ไม่ว่าจะเป็นระดับในประเทศหรือระดับต่างประเทศ ผมคิดว่าเราต้องตาม มหาวิทยาลัยเที่ยงคืนนี้ละครับ เป็นเวทีอย่างที่ดีที่จะกรองว่าสิ่งที่ผู้นำมีนโยบาย ออกมานั้น เราสามารถดึงมาใช้ประโยชน์และสร้างพลัง ได้อย่างไร อันนี้หมายความว่าเราต้องจัดระเบียบ (organize) กันแล้วทางความคิด ผมจึงเสนอว่าต่อไป ที่นี้น่าจะเป็นเวที แล้วสามารถเผยแพร่ไปได้ทั่วประเทศ

ผู้เข้าร่วมฟัง (หญิง): การเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม ถ้ามองโดยผิวเผินก็รู้สึกเป็นเรื่องที่เข้าใจไม่ยาก แต่ใน ระดับชาวบ้านเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก วิถีชีวิตของคนไทย ปัจจุบันส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับกาารกิน การดื่ม การอยู่ และการรับข้อมูลข่าวสารจากตะวันตก จึงรู้สึกเหมือนกับว่าเราสูญเสียอะไรบางอย่าง แล้วก็ รับอะไรบางอย่าง

การที่เราจะบูรณาการทั้งของเราและของตะวันตกเข้าด้วยกัน เหมือนกับการแต่งชุดพื้นเมือง ซึ่งไม่ได้ตัดเป็นชุดพื้นเมืองเหมือนก่อน แต่เอาผ้าพื้นเมือง

มาตัดในรูปแบบวัฒนธรรมตะวันตก ก็เลยอยากให้อาจารย์ขยายความอีกนิดว่า การที่เราจะเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม มันมีความเป็นไปได้แค่ไหน ในเมื่อเราอยู่ในกระแสของโลก ในเมื่อชีวิตทุกวันนี้เราต้อง เคลื่อนไปตามกระแส ไม่ว่าจะเป็นการใช้ชีวิตประจำวัน แล้วเราจะไปต้านได้อย่างไร

เสนอ จามริก: ผมต้องตั้งคำถามกลับไปว่า ทำไม ต้องเคลื่อนตามกระแส คืออย่างนี้ ที่ผมพูดถึง การเรียนรู้วัฒนธรรม ผมไม่ได้หมายถึงการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมที่เป็นจุดมุ่งหมายในตัวของมันเอง ผมใช้ คำว่า inside out หมายความว่า เราต้องรู้จักตัวเอง ให้ดีเสียก่อน ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และฐานชีวิตของเราอยู่กับอะไร การเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมอันนี้เพื่อที่จะคัดสรร ผมไม่ได้บอกว่า ไปลอกเลียน ผมวิจารณ์เรื่องการพึ่งพา การลอกเลียน อย่าไปเรียนรู้แบบพึ่งพาแล้วก็ลอกเลียน แต่เราข้ามวัฒนธรรมเพื่อรู้จักคัดสรร การที่เราจะคัด มาได้เราต้องรู้ความต้องการของเราเอง เรื่องนี้เกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ ความนิยมอะไรต่างๆ เรามักนิยม อะไรโดยที่ไม่ได้คัดเลือก ในขณะเดียวกันก็ทิ้งรากของ ตัวเอง แน่นนอน มันอยู่รอดไปได้ แต่อยู่รอดไปได้ บนพื้นฐานของการทำลายของเก่า และที่สำคัญคือ บนพื้นฐานของการทำลายฐานทรัพยากร

ในการพูดถึงอุดมศึกษาทางเลือกนี้ ผมใช้คำว่า “ชุมชนท้องถิ่นไทย เป็นชุมชนฐานทรัพยากร” ผมคิดว่าบทบาทของชุมชนท้องถิ่น บทบาทของ อุดมศึกษาทางเลือกที่เป็นไทย ก็เป็นทางเลือกที่จะ สงวนรักษาบรรณาณภาพของฐานทรัพยากรนี้ด้วย อันนี้ สำคัญ มันไม่ใช่เป็นความอยู่รอดของคนเท่านั้น คือ ถ้าเราพูดเฉพาะความอยู่รอดของคน เราก็หางานทำ ไปวันๆ หนึ่งเท่านั้นเอง

การที่เราต้องเดินตามกระแสเดี๋ยวนี้อาจถามว่า ทำไมเราต้องเดินตาม เราเดินตามเพื่อที่จะให้เรา เข้มแข็ง มิใช่เดินตามเพื่อที่จะเติลเปิดเปิงไป อันนี้ เป็นคำถามที่ฟังดูมันก็เบื่องตัน แต่จริงๆ แล้วมันเป็น ปมที่เราจะต้องพูดยากบ่อยๆ เหมือนกัน

ผู้เข้าร่วมฟัง (ชาย): ฟังอาจารย์พูดวันนี้เกี่ยวกับ อุดมศึกษาทางเลือก ทางเลือกของเราในที่นี้ ทำ

ที่สุดอาจจะเจอข้อหาการก่อการร้าย เนื่องจาก หลังวันที่ 11 กันยายน ฝั่งทางโน้นออกอาการสติแตกกันบ้างแล้ว ผมขออาจารย์ช่วยอธิบายให้ชัดเจนอีกหน่อยว่า การที่เรามานั่งฟังในวันนี้ ขณะที่ทั่วโลกถูกกำหนดให้นั่งดูฟุตบอลโลกกันอยู่ เราจะโดนข้อหาการก่อการร้ายหรือเปล่าครับ

เสน่ห์ จามริก: เรารู้ยู่ว่าในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน และประชาชนในระดับรากหญ้าเกือบทั่วโลก กำลังดิ้นรนเรียกร้องสิทธิเสรีภาพทุกแห่ง ในแคนาดาและอเมริกาเอง คนพื้นเมืองเขาเรียกร้องสิทธิของบรรพบุรุษ ในออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ก็เช่นกัน โดยมีลักษณะที่แตกต่างกันไป แต่ปัญหาอันเดียวกันคือความหวงแหนในชีวิต ทรัพยากร ที่ดิน อะไรพวกนี้

ในขณะที่ผมกลัวคือผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ ที่ทำให้ระบบทุนนิยมต้องเข้ามาช่วงชิงยึดแย่งที่ท่ากินอันเป็นทรัพยากร นั้นเท่ากับเป็นการคุกคามต่อชีวิตคน คือทรัพยากรกับชีวิตมันไปด้วยกัน เพราะฉะนั้น เมื่อมีการใช้สิทธิเสรีภาพอันนี้ ก็หมิ่นเหม่ที่จะถูกตีความว่า “ก่อการร้าย” แต่น่าเสียดายอย่างสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นมหาอำนาจก็พยายามที่จะกดดันให้ประเทศต่างๆ โดยเฉพาะในแถบนี้ เราจะเห็นว่า ฟิลิปปีนส์ มาเลเซีย ไทย ก็ถูกดึงไปร่วมสมทบกันปราบผู้ก่อการร้าย ผมกลัวจะลามไปถึงพวกบ่อนอก หินกู๊ด พวกท้อแก๊สไทย-มาเลเซีย ซึ่งแยกไม่ออก ผมเกรงว่าจะทำให้การเรียกร้องสิทธิเสรีภาพการประท้วง ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันให้การรับรองเต็มที่ จะถูกกระแสข้ามชาติทำให้สิทธิเสรีภาพในรัฐธรรมนูญกลายเป็นหมันไป

ที่เป็นหมันไม่ใช่ว่าปัญหาจะจบไป ผมไม่รู้ว่าจะอะไรจะเกิดขึ้น ผมไม่อยากทำนายตรงนี้ แต่ลองคิดดูก็แล้วกัน สถานการณ์โดยสรุปตอนนี้ บรรยากาศมันบีบบังคับการใช้สิทธิเสรีภาพ ซึ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการแสวงหาทางเลือก มันทำให้พื้นที่ทางการเมืองจำกัดแคบลง และประการสำคัญ คนชั้นกลางในเมืองซึ่งมักตระหนกตกใจง่าย ๆ กับเรื่องก่อการร้ายอย่างนี้ก็จะพลอยแตกตื่นไปด้วย ทำให้ปัญหาในชนบทเป็นปัญหาที่ยากลำบากมากขึ้น แล้วความรุนแรงก็จะระบดกว้างขวางออกไปอีก นี่เป็นความรู้สึกที่หนักใจของผม

เมื่อคุณแมรี โรบินสัน ซึ่งเป็นข้าหลวงใหญ่สิทธิมนุษยชนสหประชาชาติมาเยี่ยมเรา ผมเคยถามว่ารู้สึกอย่างไรกับบรรยากาศและท่าทีของรัฐบาลอเมริกันหลัง 11 กันยายน ผมมีความเป็นห่วงตรงนี้ คุณแมรีเห็นด้วยกับผม และเธอก็แสดงออกมาด้วยคำพูด ทำให้สหรัฐค่อนข้างไม่พอใจข้าหลวงคนนี้ แล้วก็ไม่ต้องอายุให้ อย่างนี้เป็นต้น

เพราะฉะนั้น ปรากฏการณ์อย่างนี้แสดงถึงบรรยากาศของโลก กระแสข้ามชาติที่เคยเป็นผู้ให้กำเนิดประชาธิปไตย ให้กำเนิดสิทธิเสรีภาพ ให้กำเนิดสิทธิมนุษยชน จะกลายเป็นกระแสที่เข้ามากดขี่สิทธิเสรีภาพเสียเอง เพื่อความเป็นใหญ่ของตัวเอง ขณะนี้กระแสข้ามชาติคือกระแสของอำนาจความเป็นใหญ่ และการครอบครอง ดังนั้นจึงตีความทุกอย่างเข้าตัวเพื่อให้ช่องทางที่เขาจะใช้อำนาจนั้นเป็นไปอย่างชอบธรรม โดยเฉพาะในสายตาของชนชั้นกลาง เพราะฉะนั้น ผมจึงนึกถึงคนชั้นกลางเอาไว้ บางทีถ้าเราเปิดช่องทาง เราจะได้พันธมิตรที่เป็นประโยชน์ทั้งในเชิงลบและในเชิงบวก

สมเกียรติ ตั้งนโม: ผมเข้าใจว่าสิ่งที่อาจารย์กำลังพูดไม่ว่าจะเป็นเรื่องฐานทรัพยากรก็ดี ชุมชนก็ดี หรือทางเลือกอุดมศึกษาที่เป็นไทก็ดี เรายังไม่ได้ไปไกลเกินกว่า “คน” ที่เป็นศูนย์กลางอยู่ เพียงแต่จาก การปรับตัวไปสู่ความเป็นโลกสมัยใหม่ของตะวันตกเมื่อสามสี่ร้อยปีที่แล้ว ผมคิดว่าศาสตร์ต่างๆ ที่ไม่ได้พูดถึงคนนั้น มันมีคนแฝงอยู่ แต่เป็นคนกลุ่มน้อยที่ได้ประโยชน์จากทรัพยากร สิ่งที่อาจารย์พูด ผมคิดว่าเรายังไม่ได้ไปไกลเกินกว่า “คน” เช่นเดียวกัน เพียงแต่เราขยายภาพคนเป็นชุมชน แล้วมันใหญ่ขึ้น มีการศึกษานิดใดใหม่ที่เราเองถึงสรรพชีวิตมากกว่าคนเป็นศูนย์กลาง แล้วทางเลือกแบบนั้นเป็นทางเลือกที่อาจารย์คิดอย่างไร

เสน่ห์ จามริก: คำว่า “โลกชีวิต” หรือถ้าพูดภาษาฝรั่ง “life world” ไม่ใช่โลกชีวิตของคน แต่หมายถึงคนที่อยู่ในวัฒนธรรม อยู่ในสภาพแวดล้อม อยู่ในระบบนิเวศ อยู่ในประวัติศาสตร์ โลกชีวิตเป็นอย่างนั้น

โลกชีวิตในสังคมยุโรปคืออะไรนอกเหนือไปจากเรื่องคน เพราะว่าถ้าคิดแค่เรื่องคน เราก็คิด

แบบฝรั่ง ฝรั่งคิดว่าเป็นปัจเจก เป็นเพียงหน่วยอะตอมหนึ่งเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้น ผมจึงบอกว่าความเป็นอิสระทางความคิด และถ้าเป็นทางเลือกต้องคิดอีกแบบหนึ่ง คิดแบบปัจเจกสุดโต่ง คิดแบบคนเป็นอะตอม แล้วไม่ใช่เป็นอะตอมที่อยู่ธรรมดา แต่เป็นอะตอมที่เข้ามาแก่งแย่งกันด้วย แบบทฤษฎีของฮอบส์อะไรพวกนี้ เป็นอะตอมที่ไม่มั่นคง ฉันจะอยู่ได้ ฉันต้องเป็นใหญ่เหนือคนอื่น อย่างนี้เป็นต้น เรียกในภาษาของฮอบส์ก็คือว่า เป็นสภาวะของโลกชีวิตที่ทุกคนทำสงครามกัน

ต้นกำเนิดของความคิดโลกชีวิต โลกทัศน์กระบวนทัศน์ของตะวันตกมาจากตรงนี้ นี่คือปมของมัน ซึ่งผมไม่มีเวลาที่จะพูดตรงนี้ แต่อันนี้คือที่มาของความคิดสิทธิมนุษยชนของตะวันตก แล้วพยายามบอกว่า นี่เป็นสากล แล้วเรื่องสิทธิมนุษยชนก็เป็นเรื่องที่มีการเมืองด้วย เขาบังคับให้เราต้องคิดอย่างนั้นด้วย เห็นไหมครับ มันมีความสลับซับซ้อนมากในเรื่องการเมืองของสิทธิมนุษยชน (human right) เพราะฉะนั้น เราเองไม่ได้ปฏิเสธความคิดแบบสิทธิของปัจเจก แต่ว่าปัจเจกเป็นเพียงเลี้ยวเดียวของสิ่งที่เราเรียกว่าสิทธิมนุษยชน ด้วยเหตุนี้เราจึงพูดเรื่องสิทธิชุมชนตรงนี้เราต้องชูประเด็นให้ชัดเจน

ผมขอเล่าต่ออีกนิดเพื่อประโยชน์ คือความจริงผมไม่ได้พูดถึงอุดมศึกษาทางเลือกอย่างที่เป็นพูดถึงกัน แต่ความจริงนั้นเหมือนกัน คงจำกันได้เมื่อสักสองเดือนที่ผ่านมา สหรัฐฯ พยายามกดดันให้ไทยลงนามในข้อตกลงว่าด้วยเงินวิจัยป่าเขตร้อน เพื่อแลกกับที่เราเป็นหนี้ไม่กี่ล้านเหรียญ แต่ข้อตกลงนี้จะเปิดให้นักวิจัยสหรัฐฯ เข้ามาสำรวจป่าทั่วไป แล้วจะทำรายการทั้งหมด (inventory) เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ พวกเราก็จากหลาย ๆ ส่วนค้านกัน จนรัฐบาลถอยไปและยอมแก้ไขข้อตกลง จนกระทั่งสหรัฐฯ ยอมรับไม่ได้ ทูตอเมริกันให้สัมภาษณ์ว่าพวกเราเข้าใจผิด แต่ผมว่าพวกเราเข้าใจถูกแน่นอน

อย่างไรก็ตาม เมื่อเรื่องนี้ผ่านไป ผมมาคิดว่าถ้าปล่อยไปอย่างนี้ป่าเขตร้อนก็จะเป็นเป้าหมายอยู่ตลอดเวลา โดยที่คนไทยไม่ได้มีสำนึกว่า มันมีคุณค่าแค่ไหน ในขณะที่เราจึงเคลื่อนไหวมาอีกระดับหนึ่ง ได้มีการประชุมสองสามครั้งแล้ว และเอ็นจีโอ

ได้เผยแพร่ออกไปทุกภูมิภาคต่อจากแถลงการณ์ที่เราคัดค้านเรื่องข้อตกลงมาแล้ว เราประชุมกันจนได้ปัญญาออกมา เรื่องเรียกร้องให้สังคมไทยลงทุนวิจัยป่าเขตร้อนเอง

อันนี้คือความเคลื่อนไหวที่เป็นอยู่ ความจริงแล้วการวิจัยป่าเขตร้อนหรืออะไรต่าง ๆ ก็เป็นเรื่องอุดมศึกษาหลาย ๆ และผมคิดว่าทำในสังคมไทยอย่างเดียวยังไม่พอ อย่างที่เล่าแล้วเมื่อสักครู่ก็อยากจะเชิญชวนเพื่อนฝูงทางพม่า เขมร ลาว มาร่วมกันตรงนี้ นี่เรียกว่าเป็นการปูทางเอาไว้แล้วเพื่อให้เห็นถึงขอบเขต ซึ่งจะทำให้เรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องการเมืองที่ไม่มีพรรคหรือ non-partisan politics กำลังจะขอหมอบประเวศ (วะสี) เป็นพ่อสื่อเชิญนายกฯ กิตติ ประธานสภา ประธานศาลฎีกา อาจจะมีส่วนนำฝ่ายค้านด้วยก็ได้ มาพูดกันเรื่องนี้ให้เป็นเรื่องการเมืองที่ไร้พรรค ไม่ใช่รัฐบาลนี้ทำแล้วรัฐบาลหน้าขึ้นมายุบายต่าง ๆ ไม่ใช่อย่างนั้น

ผมควรจะสรุปว่า การแสวงหาทางเลือกอุดมศึกษาที่เป็นไทนั้น ขออย่าให้คิดเป็นเรื่องตัวแบบที่ผมพูดเป็นกระบวนการของการพัฒนา เริ่มแรกทีเดียวเราต้องรวบรวมบรรดาทางเลือกทั้งหลายที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นเหล่าพื้นบ้าน การแพทย์พื้นบ้าน เกษตรทางเลือก เพราะผมได้พูดมาแล้วว่าการศึกษาโดยเฉพาะอุดมศึกษาคือบทสรุปของทางเลือกทั้งหมด ไม่ใช่เป็นทางเลือกที่แยกออกจากทางเลือกอื่น ๆ เพราะฉะนั้น ทางเลือกอุดมศึกษาคงมีส่วนช่วยอย่างมากที่จะประมวลทางเลือกเหล่านี้ให้เข้ามาอยู่ในกระแสของการเรียนรู้ทางเลือกร่วมกัน แล้วอันนี้คือหลักสูตร หลักสูตรที่ไม่ใช่เรียนรู้กันในหอคอยางช้าง แต่เป็นหลักสูตรที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม คือเป็น social learning ไปด้วยในขณะเดียวกันเป็น learning by doing ซึ่งคิดว่าน่าจะเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้อุดมศึกษาทางเลือกเป็นกระบวนการที่ทำไปตามขั้นตอน

ส่วนที่ว่าวางขั้นตอนอย่างไร มีเนื้อหาสาระอย่างไร เป็นเรื่องที่เราจะต้องขบคิดกันต่อไป ผมไม่อยากจะให้ประเด็นที่ยกมาวันนี้จบแค่การพูดตรงนี้ แต่พูดแล้วอยากให้เกิดกระบวนการที่จะเดินหน้าในขั้นต่อไป

สมโชติ อ๋องสกุล: ผมขออนุญาตพูดถึง “ความรู้เพื่อการปลดปล่อย” ที่ท่านอาจารย์ได้เกริ่นไว้ เอาเป็นว่าประมาณ 30 ปีหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา กระบวนการพัฒนาเพื่อให้เกิดความรู้เพื่อการปลดปล่อย ซึ่งท่านอาจารย์ได้มีส่วนอย่างมาก รวมทั้งท่านอาจารย์ป๋วย (อึ้งภากรณ์) ก็ยังคงดำเนินสืบมาจนถึงปัจจุบัน แต่มีข้อสังเกตว่า ในท่ามกลางความเคลื่อนไหวเพื่อการปลดปล่อย กระแสการครอบงำก็กลับทับทวีสูงขึ้น รุนแรงมากขึ้น แม้จะมีมาเป็นระยะๆ แต่ก็ส่งผลโดยเฉพาะต่อชนชั้นกลาง ชนชั้นกลางซึ่งเป็นผลผลิตของการศึกษาเพื่ออำนาจ ได้มีส่วนอย่างมากที่ทำให้ระบบการศึกษาเพื่อการปลดปล่อยไม่สามารถประสบความสำเร็จ และขาดช่วงไปอย่างน่าเสียดาย อันนี้เป็นข้อสังเกตประการแรก

ประการที่สอง ในท่ามกลางกระบวนการพัฒนานั้น ผมคิดว่ามีความหวัง ความหวังก็คือ ชุมชน – ชุมชนที่ยังไม่อยู่ในกระแสของการครอบงำ และถูกปลดปล่อย อย่างน้อยที่สุดก็ตามภาวะของรัฐธรรมนูญที่ถือว่าเป็นการปลดปล่อย แต่ยังคงมีความพยายามที่จะกำกับด้วยอำนาจเป็นระยะเช่นกัน ซึ่งคิดว่าท่านอาจารย์ในฐานะประธานสิทธิมนุษยชน ก็คงจะต้องทำงานหนักยิ่งขึ้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่ยังไม่สิ้นสุดไป

คำถามก็คือว่า ในท่ามกลางการปลดปล่อยนั้น เมื่อชุมชนได้รับการปลดปล่อยแล้วจะเป็นอย่างไร ในสังคม เพราะว่ามันเติบโต พร้อมทั้งจะแสดงศักยภาพของชุมชน คิดว่าทั้งในเมืองและในชนบท แต่ในท่ามกลางเงื่อนไขของกฎหมาย หรือเงื่อนไขอะไรก็ตาม ล้วนแต่เป็นภาวะที่ทำให้สิ่งซึ่งถูกปลดปล่อยเหล่านั้นบรรลุถึงได้

เสน่ห์ จามริก: ที่จริงคำถามข้อสองของคุณมันตอบข้อหนึ่งไปในตัว จริงๆ ถ้าเรามองดูให้ดีโดยไม่เอาเราเป็นตัวตั้ง กระแสสังคมมีการพัฒนา เราไม่ได้ขาดช่วงอย่างที่เข้าใจ ผมคิดว่าเหตุการณ์ 14 ตุลา '16 และเหตุการณ์ พฤษภา '35 นั้นเป็นช่วงบทบาทของชนชั้นกลาง การเรียกร้องสิทธิเสรีภาพอะไรต่างๆ อย่่างไรก็ตาม หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา '16 เราตั้งสหภาพเพื่อเสรีภาพ ในขณะที่ชนชั้นกลางเรียกร้องสิทธิในเมือง แต่ว่ากระแสชนบทมาเยอะเลย เพราะ

ฉะนั้น ผู้นำชาวไร่ชาวนาจึงถูกยิงตายไปหลายคน อย่างที่เราคุ้นเคยอยู่แล้ว อันนี้ไม่ได้ขาดตอนนะครับ

ถ้าให้ผมมองปัญหาสิทธิมนุษยชนของเมืองไทย ผมมองเป็นสองช่วงใหญ่ๆ ความจริงมันมากกว่านั้น แต่พูดเพื่อความเข้าใจตรงนี้ก็แล้วกัน คือ

ช่วงแรกเป็นช่วงของการต่อต้านเผด็จการทหาร แต่ขณะเดียวกันเผด็จการทหารในสมัยของสฤษดิ์ (ธนรัตน์) ถนอม (กิตติขจร) ประภาส (จารุเสถียร) นั้น ไม่ใช่เผด็จการในสมัยจอมพล ป. (พิบูลสงคราม) มันเป็นสมัยของยุคพัฒนาด้วย เพราะฉะนั้นกระแสของยุคพัฒนาจึงเป็นกระแสที่ลิดรอนสิทธิเสรีภาพของชนชั้นกลาง ปัญญาชน แต่ในขณะเดียวกันก็เข้ามาเบียดเบียนชาวบ้านมาก ความยากจน ความเสื่อมโทรมทรัพยากร อันนี้เยอะแยะไปหมด ฉะนั้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา '16 คนชั้นกลาง นิสิตนักศึกษา ปัญญาชนจึงเป็นหัวหอก แต่กระแสของชาวไร่ชาวนามันตามมา เพียงแต่ไม่ได้โดดเด่น เพราะเป็นยุคที่เผด็จการทหารเป็นเป้าหลัก ปัญหาความยุติธรรมทางเศรษฐกิจที่เราพูดถึงมากมาย ภาพมันไม่ค่อยชัดเจน

มาถึงพฤษภาทมิฬ '35 ก็เป็นเรื่องคนชั้นกลางล้วนๆ อันนี้เหมือนกับชนชั้นกลางในรัสเซีย ที่โตร์คอฟมือถือสามารถเอาชนะพวกทหารได้ แต่มาในช่วงหลังยุคโลกาภิวัตน์ หลังการล่มสลายของจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ กำแพงเบอร์ลินพังทลายลง โลกาภิวัตน์ได้สำแดงอิทธิพลออกมาโดยตรง บรรษัทข้ามชาติ นักลงทุนต่างๆ เข้ามาช่วงชิงหรือครอบครองทรัพยากร เพราะในขณะนี้ถ้าเรามองดูทั้งทุนเทคโนโลยีตลาด ผมคิดว่าตะวันตก มหาอำนาจอุตสาหกรรมครอบงำหมดแล้ว แต่เวทีสำคัญต่อไปนี้ไม่ใช่ตลาดสินค้าพวกอิเล็กทรอนิกส์อะไร ไม่ใช่! พวกนี้เป็นเพียงชั่วคราวชั่วคราว แต่เวทีสำคัญต่อไปนี้คือ “ฐานทรัพยากร” โดยตรง

โลกาภิวัตน์จะเข้ามาช่วงชิงฐานทรัพยากรต่อไปนี้จะไม่ใช่เป็นการแข่งขันเรื่องการตลาดของผลิตภัณฑ์ฟุ่มเฟือยต่างๆ แต่จะเป็นการเข้ามาช่วงชิงสิ่งที่เป็นต้นทุนชีวิตของคนในท้องถิ่น เพราะความหลากหลายทางชีวภาพเป็นต้นทุนที่เขาสามารถนำไปวิเคราะห์วิจัย แล้วก็ผูกขาดเป็นทรัพย์สินทางปัญญา เพราะฉะนั้นระบบสิทธิทรัพย์สินทางปัญญาจึงเป็นอีก

ระบบหนึ่งที่จะเกิดขึ้นมา การช่วงชิงตรงนี้จึงเป็นการทำศึกโดยตรงระหว่างกระแสข้ามชาติกับกระแสท้องถิ่น

ขณะนี้ปัญญาชนในมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาบางส่วนเริ่มพูดถึงกระแสโลกาภิวัตน์จากข้างล่างแล้ว คู่ขนานกันไปกับกระแสโลกาภิวัตน์จากข้างบน เริ่มพูดถึง localization และที่ผมพูดวันนี้คืออันนี้ เพราะฉะนั้น ผมจึงบอกว่า อุดมศึกษาทางเลือกนั้นจะจำกัดในชุมชนเดียวไม่ได้ เพราะสภาพการณ์มันเป็นระดับโลก แล้วอำนาจรัฐชาติก็ไม่สามารถให้การคุ้มครองได้

ตรงนี้จะชอบหรือไม่ก็ตาม ชุมชนท้องถิ่นจะต้องยืนขึ้นมา ความสำเร็จหรือความล้มเหลวอยู่ตรงนี้ แต่อย่างน้อยที่สุดผมก็มีเพื่อน ๆ นักวิชาการตะวันตกที่มองเห็นว่า กระแสของท้องถิ่น – ไม่ใช่ในแต่ละประเทศ – มันกำลังเกิดขึ้นทั่วโลก มันเป็น global – localization

เมื่อสักห้าปีมาแล้วผมได้กำลังใจจากนักเขียนออสเตรเลียคนหนึ่ง เขาบอกว่า ในการเริ่มต้นสหัสวรรษใหม่ กาลเวลาของแอดัม สมิท กำลังจะหมดลงไปแล้ว เพราะความคิดของสมิทเป็นที่มาของการผูกขาด ศูนย์อำนาจระบบเศรษฐกิจโลก แต่ต่อไปนี่มันจะค่อย ๆ คลี่คลายไปสู่ระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่า multi-tiered economy หมายความว่าไม่เป็นระบบเศรษฐกิจรวมศูนย์เหมือนในยุคก่อน แต่จะเป็นการกระจายหลาย ๆ ระดับมากขึ้น และระดับชุมชนท้องถิ่นจะเป็นระดับหนึ่งในเศรษฐกิจโลกในอนาคต ผมพูดถึงแนวโน้มตรงนี้เพื่อให้กำลังใจว่า นี่ไม่ใช่ความเคลื่อนไหวเฉพาะในสังคมไทย แต่มันเกิดขึ้นมาทั่วโลก จนกระทั่งนักวิชาการบางส่วนก็เริ่มมองเห็น

ผู้เข้าร่วมฟัง (ชาย): ผมคิดว่า globalization กำลังจะหมด ศตวรรษใหม่ก็คือ footballization ผมยังไม่ชัดเจนที่อาจารย์พูดถึงว่ารัฐชาติเป็นที่มาของความขัดแย้งไม่มีที่สิ้นสุด รัฐชาติไม่มีความหมาย แต่จากโลกของฟุตบอล ผมคิดว่ารัฐชาติจะเข้มแข็งขึ้นมาอีกรอบหนึ่ง คนไทยอยากจะเข้ารอบฟุตบอลโลกเด็ก ๆ ออกอาการคลั่งไคล้ไปหมด เดียวนี้เดินกันธรรมดา ๆ ไม่ได้แล้ว ทีมชาติอิตาลีแพ้ก็ออกอาการรัสเซียก็ออกอาการ ทีมไทยไม่ได้เข้ารอบก็ออกอาการเช่นกัน กระบวนการฟุตบอลทำให้รัฐชาติ

เข้มแข็งขึ้นมาอีกรอบหนึ่งหรือเปล่าครับ

เสนอ จามริก: ผมอยากจะเล่าถึงเรื่องเรื่องหนึ่ง คือเมื่อหลายปีก่อน องค์กรหนึ่งได้จัดประชุมที่ซานฟรานซิสโก และมอบให้กอร์บาซอฟเป็นเจ้าภาพ กอร์บาซอฟก็รู้ว่าทางโลกตะวันตกนิยมชมชื่นเขาว่าเป็นนักประชาธิปไตยอะไรทำนองนี้ ตอนนั้นมีการประชุมคน 500 คนทั่วโลก เป็นระดับห้วกะทิละมีทั้งนักวิทยาศาสตร์ นักสื่อสารมวลชน นักธุรกิจ รวมทั้งพวกไม่ใคร่ชอบพ่อดีด้วย

เขาบอกว่าในความก้าวหน้าและการพัฒนาของเทคโนโลยีทุกวันนี้ ต่อไปความต้องการกำลังคนที่จะใช้ในระบบเศรษฐกิจจริง ๆ ในอนาคตมีเพียง 20 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น การประชุมครั้งนั้นจึงเป็นข่าวอื้อฉาวไปทั่วโลกว่า สูตร 20-80 หมายความว่า ในคน 100 คน มีความจำเป็นที่ต้องใช้งานจริง ๆ 20 คนเท่านั้น ที่เหลือ 80 คนเอาไว้ไหนครับ เอาไปอยู่ในกลุ่มคนที่เรียกว่า social safety net หรือตาข่ายความปลอดภัยของสังคม

ผมเคยพูดกับด็อกเตอร์เมธี ครองแก้ว ในการประชุมครั้งหนึ่งว่าตาข่ายความปลอดภัยของสังคมนี้มันปลอดภัยสำหรับใคร หมายความว่าเอาคน 80 เปอร์เซ็นต์มาอยู่ในตาข่ายหมดเพื่อที่จะไม่ให้เป็นอันตรายหรือคุกคามต่อคน 20 เปอร์เซ็นต์ที่เหลือหรือเปล่า ด็อกเตอร์เมธีบอกว่า ฟังผมพูด ดูเหมือนว่าจะมาผิดวิสัยแล้ว คือไม่เข้าใจ

ในการประชุมคราวนั้นมีศัพท์อีกคำหนึ่งที่น่าสนใจมาก คือคำว่า tititainment หมายความว่าขณะนี้ด้วยความเจริญทางทุน เทคโนโลยีและการตลาด มันทำให้คน 80 เปอร์เซ็นต์นอกจากอยู่ในตาข่ายความปลอดภัยของสังคมที่ว่ามันแล้ว ยังมีความบันเทิงในเรื่องอินเทอร์เน็ตและรายการทางโทรทัศน์ เยอะแยะไปหมด ซึ่งเป็นเครื่องมือที่กล่อมให้คนว่านอนสอนง่าย ผมคิดว่าฟุตบอลก็เป็นส่วนหนึ่งของโลกพาณิชย์หรือโลกธุรกิจ อย่างนี้ถือว่าเป็นเรื่องของโลกกีฬา

คุณก็รู้ว่า การตลาดจะใช้อะไรก็ตามที่ดึงดูดเข้ามาใช้ได้ เพราะฉะนั้นชาตินิยมที่พูดถึงในที่นี้ต้องคิดดูให้ดีว่าเป็นชาตินิยมที่ถูกกล่อมหรืออะไร ผมอยากให้พวกเราอภิปรายกันตรงนี้ มันไม่ใช่ความหมายของ

ชาตินิยมง่าย ๆ อย่างที่เราเข้าใจ คือจะเรียกว่า commercialize nationalism ก็ได้ แล้วการกีฬา ทุกวันนี้ ธุรกิจไปสร้างความรุนแรงมาก เนื่องจากทุกคนต่อสู้ด้วยชีวิต เพราะว่ามันเงินทั้งนั้น นอกจากชื่อเสียง แล้ว อันนี้เป็นประเด็นที่อาจจะได้คิดวิเคราะห์กันต่อไป

ที่ผมเล่าถึงการประชุมที่ซานฟรานซิสโกก็เพื่อให้เห็นภาพว่าอภิชน (elite) ของโลกทุกวันนี้เขาคิดกันอย่างไร เพราะฉะนั้นผมจึงพูดถึงคนชั้นกลาง คนชั้นกลางก็อยู่ในข่าย 80 เปอร์เซนต์นี้แหละ คนชั้นกลางถ้ารู้ตัวจะต้องหาทางดิ้นรนหาพันธมิตร และพันธมิตรของคนชั้นกลางก็คือชนบท

คัดจาก ทางเลือกอุดมศึกษาเพื่อความเป็นไท 2547, หน้า 41-74 ปาฐกถาพิเศษเนื่องในโอกาสเปิด ที่ทำการใหม่ของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน เมื่อวันที่เสาร์ที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2545

สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ